

Ansvarlige investeringer

SRI-rapport desember 2011

Vi ønsker dialog!

Følg KLPs ansvarlige investeringer
på bloggen vår: blogg.klp.no

Innhold

- 4 Om KLP
- 6 Kjære leser
- 8 Hvordan være en ansvarlig investor
- 10 Eierne mer uenig med styrene
- 12 Klimarapporteringen blir bedre
- 13 Link mellom klima og finansielle resultater
- 15 Vi bruker vår stemmerett
- 16 Stemmegivning
- 18 Dialog, observasjon og ekskludering
- 19 Observasjon
- 21 Ekskluderte selskaper

Selskaper ekskludert for:

- 24 Menneskerettigheter
- 28 Arbeidstakerrettigheter
- 29 Miljø
- 32 Korrupsjon
- 33 Produksjon og salg av våpen
- 37 Nøytraliserer avkastningsavviket

Om KLP

➔ KLP som finanskonsern

KLP, Kommunal Landspensjonskasse, er et av Norges største livsforsikrings-selskap. Selskapet leverer pensjons-, finans- og forsikringstjenester til kommuner og fylkeskommuner, helseforetak og til bedrifter både i offentlig og privat sektor.

Selskapets hovedprodukt er offentlig tjenestepensjon. Mer enn hver åttende nordmann har pensjonsrettigheter i KLP. Vi tilbyr skadeforsikring til offentlig sektor og privatpersoner. KLP Eiendom er blant de største eiendomsforvalterne i landet.

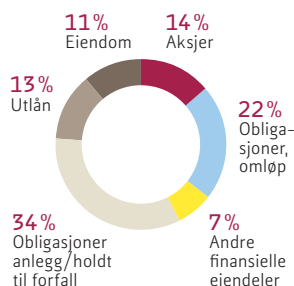
KLP tilbyr også et bredt spekter av innskudds- og låneprodukter. I 2009 etablerte vi egen bank, KLP Banken.

KLP er et gjensidig selskap hvor pensjonskundene også er eiere av selskapet. KLP ble etablert i 1949 og har over 760 ansatte.

➔ Forvaltning av kapital i KLP

KLP-konsernet forvalter totalt 285 milliarder kroner (pr. 30.9.2011). Disse er fordelt på flere aktivaklasser.

KLP Kapitalforvaltning og KLP Fondsforvaltning har ansvar for all intern verdipapirforvaltning i KLP-konsernet, mens finansdivisjonen i morselskapet styrer aktivallokeringen av pensjonsmidlene (kollektivporteføljen).

Investeringer i kollektivporteføljen, aktivafordeling (pr. 30.9.2011).

➔ Hvilke penger er det vi forvalter?

KLP Kapitalforvaltning og KLP Fondsforvaltning, begge heleide datterselskaper av KLP, forvalter ca. 193 milliarder kroner i finansielle instrumenter (pr. 30.9.2011).

Kapitalen forvaltes på vegne av KLP med datterselskaper og andre institusjonelle og private kunder. Totalt har KLP Fondsforvaltning nærmere 12 000 kunder i sine fond. KLP Fondsforvaltning er Norges tredje største fondsforvaltningsselskap.

➔ Både aktivt og indekxnært

Vi tilbyr både aktive og passive (indekxnære) aksje- og rentefond, inkludert hedgefond. Vi tilbyr også kombinasjonsfond. Samtlige av våre verdipapirinvesteringer er underlagt KLPs policy for ansvarlige investeringer.

KLP Fondsforvaltning er Norges ledende leverandør av indekxfond. Vi tilbyr globale samt regionale indekxfond som dekker samtlige utviklede og fremvoksende markeder.

Vi har lagt vekt på å bygge opp et sikkert og mest mulig automatisert system for denne typen forvaltning. Som en følge av denne satsningen og takket være effektiv drift og skalafordeler kan vi tilby våre globale samt regionale indekxfond til meget lave forvaltningshonorarer: fra 0,10 prosent i årlig forvaltningshonorar.

➔ KLP-fondene

Rentefond:

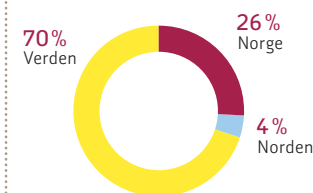
KLP Pengemarked
KLP Aktiv Rente
KLP Rentefond II
KLP Pensjon I-II
KLP Obligasjon I
KLP Obligasjon Global I-II
KLP Statsobligasjon

Aksjefond:

KLP AksjeNorge
KLP AksjeNorge Indeks I-II
KLP AksjeNorden
KLP AksjeEuropa Indeks I-II
KLP AksjeUSA Indeks I-II
KLP AksjeAsia Indeks I-II
KLP AksjeGlobal Indeks I-IV
KLP AksjeFremvoksende Markeder Indeks I-II
KLP AksjeVerden Indeks

Kombinasjonsfond:
KLP Kombinasjon

Beskrivelser av fondene finner du på www.klp.no

Aksjeinvesteringenes regionale spredning, markedsverdi (pr. 30.9.2011).

➔ Øvrig forvaltning

Private equity

KLP investerer i private equity (inkludert venture-kapital) i hovedsak gjennom private equity-fond. Dette er langsiktige forpliktelser, og investeringene skjer gradvis over en årrekke. KLPs private equity-program er fortsatt i en oppbyggingsfase. Som en av de større, norske investorene sitter vi ofte i fondenes investorkomité. Disse fungerer som et bindeledd mellom fondene og dets investorer.

Ekstern forvaltning

I tillegg til private equityfond har KLP også investert i eksterne aksje- og rentefond. Samtlige av våre fondsinvesteringer er underlagt KLPs policy for ansvarlige investeringer. Eksterne fond benyttes hovedsaklig innenfor områder der KLP ikke har intern kompetanse.

Mikrofinans

Gjennom Norsk mikrofinansinitiativ (NMI) har KLP kommitert 75 millioner kroner til investeringer i mikrofinans.

Kjære leser,

Det går mot slutten av et historisk år. En urolig arabisk vår, en vanskelig europeisk høst og et Nord-Amerika med en statsgjeld større enn det er mulig å forestille seg.

Mange land har en skakkjørt økonomi og vi har gjennom året sett at flere statsledere har gitt etter for folkets press og gitt fra seg makten. Det er bra. De har ikke lyktes i å lede landet til en bærekraftig verdiskaping. Nå trengs det mot og handlekraft for å få statene på rett spor.

Samtidig har høsten også ført med seg dramatiske endringer i positiv retning. Miljø- og utviklingsminister Erik Solheim var invitert til seminar hos KLP og hadde da nettopp kommet tilbake fra et besøk i Myanmar. Han fortalte med fasinasjon om dette landet som nå får oppleve at et strengt militærdiktatur åpner opp.

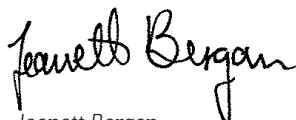
I følge Aftenposten sier Thein Sein – eks-generalen som nå er Burmas president – at "Sør-Korea brukte 15 år på å bli et demokrati. Vi skal klare det på ett." Det er en fantastisk ambisjon. Nå er det derfor viktig at verdenssamfunnet anerkjenner de svært positive signalene som kommer slik at vi forhåpentligvis i nær fremtid kan oppheve sanksjonene. Landet byr på spennende muligheter. Investeringer fra selskaper og engasjement fra organisasjoner kan bidra til den videre utviklingen av landet.

I november inviterte vi til CDP-seminar om selskapers klimarapportering. Selv om norske selskaper fortsatt er dårligst i Norden ser vi en bedring i norske selskapers klimarapportering.

Syv nye selskaper rapporterte sine utslipp for første gang i år og tolv selskaper forbedret sin rapporteringsprestasjon. Det er en gledelig utvikling.

Når denne rapporten blir publisert pågår de internasjonale klimaforhandlingene i Durban. Vi er ikke spesielt optimistiske, men håper som vi også håpte før København og Cancun at forhandlingene vil gi resultater. Vi må gjøre kapitalmarkedene i stand til å integrere klimakostnaden på reelt grunnlag. For investorer og selskaper er forhandlingene viktig for å få etablert forutsigbare rammebetingelser. Det internasjonale energibyrået IEAs World Energy Outlook konstaterer i sin årlige rapport at togradersmålet vanskelig kan nåes, at verden er på vei mot en økning på 3,5 grader og at det med dagens politikk ligger an til en økning på 6 grader. I følge ekspertene vil en temperaturøkning på seks grader være katastrofalt. En økning på 3,5 grader vil være dramatisk. Det verden og vi alle nå trenger er politikere med mot og handlekraft.

God lesing,

Jeanett Bergan
Leder for ansvarlige investeringer
KLP Kapitalforvaltning

For dagene som kommer.

Hvordan være en ansvarlig investor

Vårt fremste ansvar er å sikre våre finansielle forpliktelser. KLP-konsernet forvalter 285 milliarder kroner og mer enn en halv million nordmenn har pensjonsrettigheter i KLP. Oppdraget er å sikre en langsiktig verdiskaping. Vi og mange andre mener at det ikke er likegyldig hvordan vi gjør dette.

Vi har en strategi for ansvarlige investeringer av to hovedgrunner. For det første ønsker ikke KLP å medvirke til brudd på internasjonale normer. Vi ønsker at selskaper vi investerer i skal etterleve de minimumsstandarder som det internasjonale samfunnet har satt. For det andre mener vi at en bærekraftig forretningsdrift vil lønne seg i lengden. En pensjonsleverandør som KLP er en langsiktig investor, og for oss er det lite å vinne på selskapers kortsiktige gevinster hvis det ødelegger for en mer langsiktig inntjening. Å drive et selskap på en ansvarlig måte er også en effektiv strategi for å redusere risiko.

Adferdsbaserte og produktbaserte kriterier

Målet med KLPs strategi er å være en pådriver for en bærekraftig forretningsdrift i tråd med internasjonale normer innen følgende områder:

- menneskerettigheter
- arbeidstakerrettigheter
- miljø
- anti-korrupsjon
- forretningsetiske prinsipper
- individers rettigheter i krig eller konflikt-situasjoner
- andre grunnleggende etiske normer

KLP engasjerer seg i dialog med selskaper som knyttes til brudd på disse adferdsbaserte kriteriene.

KLP har også produktbaserte eksklusjonskriterier. KLP investerer ikke i selskaper som produserer:

- våpen som bryter med grunnleggende humanitære prinsipper (kjernevåpen, landminer og klasebomber)
- tobakk

Vi har tre virkemidler for å påvirke selskaper til en bærekraftig utvikling: eierskapsutøvelse og aktivt engasjement, ekskludering og bærekraftige investeringer.

Eierskapsutøvelse

Vi jobber med flere prosjekter som fører til dialog eller engasjement i selskaper. Formålet er alltid å fremme en langsiktig og ansvarlig verdiskaping:

- > *Bærekraftig verdiskaping*
- > *Engasjement i kontroversielle land*
- > *Carbon Disclosure Project* (side 12–13)

KLPs strategi som ansvarlig investor:

- ➔ Eierskapsutøvelse og aktivt engasjement
- ➔ Ekskludering
- ➔ Bærekraftige investeringer

Les også om:

> *Dialog, observasjon og ekskluderinger* (side 18)

En direkte måte for aksjonærer å påvirke et selskap på er å stemme på generalforsamlingen:

- > *Stemmegivning* (side 15–17)
- > *Eierne mer uenig med styrene* (side 10–11)

Å selge aksjene – en siste utvei

Vi vil ikke oppnå finansiell avkastning for enhver pris. Derfor underla KLP, som første norske livselskap, alle sine investeringer en etisk filtrering i 2002. Uttrekk vil være ytterste konsekvens for selskaper som ikke viser vilje til endring og forbedringer.

> *Begrunnelser for ekskludering* (side 25)

Bærekraftige investeringer

KLP ønsker flere bærekraftsprosjekter velkommen i porteføljen. Investeringer skal primært foretas i samarbeid med norske aktører og i land med særlig interesse for norsk næringsliv. Fokuset er investeringer i god forvaltning av naturressurser innenfor vann eller skog- og jordbruk.

Med bærekraftig verdiskaping forstås de resultater investeringer oppnår på bakgrunn av økonomiske, sosiale og miljømessige vurderinger. Alle tre må være vurdert som tilfredsstillende innenfor vanlige investeringskriterier før en investering foretas.

Eksisterende initiativ som Norsk Mikrofinans Initiativ (NMI) legges inn i porteføljen, og flere prosjekter er under vurdering.

> *KLP er partner i Norsk mikrofinansinitiativ (NMI)*

Internasjonale normer

Vårt arbeid bygger på internasjonalt anerkjente standarder og normer. KLP er medlem av FNs Global Compact og våre uttrekk vil i hovedsak være begrunnet med selskapers brudd på FN-konvensjoner eller OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper.

KLP har undertegnet FNs prinsipper for ansvarlige investeringer (UNPRI) og dermed sagt at vi skal implementere miljø-, sosiale og selskapsstyringstemaer i våre investeringsanalyser og beslutningsprosesser. Dette måles vi på og sammenlignes med i det internasjonale finansmiljøet hvert år.

Eierne mer uenig med styrene

Flere forslag ble nedstemt på generalforsamlinger på Oslo Børs. I tillegg er det flere saker som ble godkjent med stor motstand.

Under årets generalforsamlingssesong opplevde 14 selskaper med til sammen 33 saker at mer enn 20 prosent av aksjonærene stemte mot styrets forslag. Godtgjørelse til ledende ansatte, aksjebaserte bonusprogrammer eller opsjonsprogrammer samt kapitalutvidelser er gjengangstemaene hvor aksjonærene er mest uenig med styret. Styrevalg er også et område der det har vært uenighet i år.

Det er flere selskaper hvor styret fikk sitt forslag nedstemt enn tidligere. Trenden over økt motstand de tre siste årene fremkommer i tabellen under.

Flere aksjonærforslag

Tidligere år har det vært fremmet få aksjonærforslag til selskapene på Oslo Børs. I år teller vi hele 13 stykker, fremmet av forskjellige typer aksjonærer: organisasjoner, privatpersoner og institusjonelle investorer. Fem av disse forslagene fikk også støtte nok til å bli godkjent (i DNO International, Saga Tankers og Morpol).

Færre store kapitalutvidelser

Det er med glede vi ser at de store kapitalutvidelsene for generelle formål er betyde-

lig færre i 2011. I fjor stemte vi mot 19 slike kapitalutvidelser, men bare halvparten så mange i år.

KLP og KLP-fondenes øvre grense for fullmakter uten spesifikt formål er ti prosent av aksjekapitalen.

Flere aksjonærer deltar

En litt større andel av eierne på Oslo Børs har benyttet sin stemme på selskapenes generalforsamlinger enn tidligere. Gjennomsnittlig deltakelse er 54 prosent (51 og 52 prosent i 2009 og 2010).

Størst andel engasjerte eiere har Hafslund, EDB ErgoGroup, Bonheur, Camillo Eitzen og Fairstar Heavy Transport som alle hadde over 80 prosent deltakelse på generalforsamlingen. På bunnen finner vi Questerre Energy, Kongsberg Automotive, Rocksource og Sevan Marine som hadde 17 prosent eller færre av aksjonærene som stemte.

KLP har gjennomgått resultatene fra nærmere 130 generalforsamlinger og over 1200 generalforsamlingssaker i selskaper som er notert på Oslo Børs.

	2009	2010	2011
Antallet selskaper som fikk stor motstand (>20 prosent) fra aksjonærene	7	16	14
Antallet saker med stor motstand (>20 prosent) fra aksjonærene	16	30	33
Antallet saker som ikke ble godkjent av generalforsamlingen	0	2	8

GENERALFORSAMLINGSSAKENE SOM BLE NEDSTEMT:

Norwegian Energy Company	Fullmakt til styret til å forhøye aksjekapitalen i forbindelse med ansattes insentivprogram.
Norwegian Air Shuttle	Fullmakt til kapitalforhøyelse.
Northland Resources	Godkjennelse av revidert opsjonsordning.
Eltek	Fullmakt til forhøyelse av aksjekapitalen.
Saga Tankers	Forslag om styrefullmakt til økning av selskapets aksjekapital.
Saga Tankers	Forslag om ytterligere én styrefullmakt til økning av selskapets aksjekapital.
DNO International	Fullmakt til styret til å utvide aksjekapitalen.
DNO International	Fullmakt til å utstede konvertibelt obligasjonslån.

GENERALFORSAMLINGSSAKENE SOM FIKK STOR MOTSTAND:

Selskap	Motstand	Sak
Norwegian Energy Company	47 %	Godkjennelse av maksimalt antall opsjoner.
Fairstar Heavy Transport	45 %	Valg av medlem til representantskapet.
Fairstar Heavy Transport	42 %	Forslag om å gi toppledelsen ansvarsfrihet.
Fairstar Heavy Transport	42 %	Forslag om å gi styret ansvarsfrihet.
Fairstar Heavy Transport	41 %	Valg av styremedlem.
Fairstar Heavy Transport	41 %	Valg av styremedlem.
Bridge Energy	40 %	Erklæring om lønn og annen godtgjørelse til ledende ansatte.
Fairstar Heavy Transport	38 %	Fullmakt til erverv av egne aksjer.
Fairstar Heavy Transport	37 %	Godkjennelse av årsregnskapet og årsberetningen.
Fairstar Heavy Transport	37 %	Godkjennelse av utvidelse av eksisterende opsjonsprogram.
Fairstar Heavy Transport	37 %	Fullmakt til kapitalforhøyelse.
Sevan Marine	36 %	Frist for innkalling til ekstraordinære generalforsamlinger.
Sevan Marine	33 %	Fullmakt til å øke aksjekapitalen i forbindelse med opsjonsprogram for ansatte og rammer for tildeling av aksjeopsjoner.
Sevan Marine	33 %	Valg av medlemmer til styret.
Sevan Marine	31 %	Behandling av styrets erklæring om fastsettelse av lønn og annen godtgjørelse til ledende ansatte i selskapet.
Norwegian Property	29 %	Fullmakt til styret til å forhøye aksjekapitalen, oppgjørsemisjon.
Fornebu Utvikling	27 %	Fullmakt til styret til å forhøye aksjekapitalen ved kontantemisjoner.
Fornebu Utvikling	27 %	Fullmakt til styret til å forhøye aksjekapitalen ved eiendoms-transaksjoner.
Kongsberg Automotive Hold.	27 %	Aksjeopsjonsprogram.
Opera Software	26 %	Opsjoner til styremedlemmer og styreleder.
Electromagnetic Geoservices	26 %	Generell fullmakt til å øke aksjekapitalen.
Electromagnetic Geoservices	26 %	Fullmakt til utøvelse av opsjoner.
Electromagnetic Geoservices	26 %	Opsjonsordning.
Sevan Marine	25 %	Fullmakt til å øke aksjekapitalen for å del-finansiere kapitalbehov knyttet til selskapets virksomhet.
Norwegian Property	25 %	Behandling av styrets erklæring om fastsettelse av lønn og annen godtgjørelse til ledende ansatte.

Hva KLP og KLP-fondene har stemt på den enkelte generalforsamling og i den enkelte sak er publisert på www.klp.no - Om KLP - Samfunnsansvar.

Klimarapporteringen blir bedre

At norske selskaper er dårligere til å rapportere sine klimagassutslipp enn selskaper i våre naboland er ingen nyhet og bekreftes av årets resultater. Det gledelige er at resultatene viser flere lyspunkter.

Blant lysepunktene i årets nordiske rapport, sett med norske øyne, er blant annet følgende:

- Tolv norske selskaper får bedre score i år enn i fjor: Atea, Cermaq, DnB NOR, DNO International, Frontline, Norske Skog, Orkla, Royal Caribbean Cruises, Salmar, Schibsted, Statoil og Storebrand. Flere av selskapene gjør store fremskritt og dette er svært positivt da verdien av informasjonen øker med kvaliteten i rapporteringen.
- Selskaper som blant andre Solstad Offshore, Cermaq, Telenor, Royal Caribbean Cruises og Statoil rapporterer om spennende og innovative tiltak for å redusere sin klimapåvirkning.
- Sju selskaper som ikke tidligere har rapportert sine utslipp gjennom CDP rapporterer i år. Disse er DOF, Ekornes, Eltek, Kongsberg Gruppen, Marine Harvest, Odfjell og Solstad Offshore.
- Hele 19 av 71 norske selskaper som fikk årets forespørsel fra investorene, fikk den for første gang. Sett i lys av dette er de norske resultatene for 2011 gode.

- Norske Skog får best resultat av de norske selskapene med en femteplass i Norden. Også Atea, Storebrand og Ekornes får en plass blant de 20 beste nordiske i Carbon Disclosure Leadership Index.
- Ekornes fortjener honnør for å gå rett inn i Carbon Disclosure Leadership Index første året selskapet rapporterer.

Forespørselen om å rapportere på selskapets strategi for klimagassutslipp er den største i sin sort. Verdens 551 største investorer med en kapital på til sammen 71 billioner dollar har bedt 6 000 selskaper om å rapportere. Det er femte året forespørselen om klimarapportering ble sendt til norske og nordiske bedrifter. KLP er norsk partner i prosjektet.

Av de 71 norske selskapene i det nordiske utvalget svarte 41 prosent (29 selskaper). Den totale svarprosenten i Norden var 54 prosent. Svarprosenten i Danmark, Finland og Sverige var henholdsvis 53, 67 og 63 prosent.

CERMAQ:

Cermaq has developed an ecological footprint model for its fish feed production business. This shows that only around 5 % of emissions stem from the company's own operations; the rest occur in the supply chain. As a result, Cermaq has been able to reduce its carbon footprint by replacing certain marine ingredients with terrestrial alternatives.

DNB:

A new headquarters is under construction in Oslo, which will gather 4,000 employees in one place. By using new building techniques and facilitating new ways of organising work the new headquarters is estimated to reduce energy consumption by 70 % and CO² emissions by 50 % per employee in the Oslo area.

ROYAL CARIBBEAN CRUISES:

In 2010 numerous initiatives were implemented to reduce our overall energy intensity, ranging from introduction of new, more efficient vessels, optimising deployment of existing vessels, and installing new systems to help minimise hull resistance. The result of

these initiatives was a saving of approximately 60,000 metric tons of fuel.

SOLSTAD OFFSHORE:

Solstad Offshore has introduced the concept of climate-neutral operations in its shipping services for the energy sector. The company gives clients an overview of the ship's CO² accounts, takes a range of steps to reduce fuel consumption and then compensates for remaining emissions by supporting projects that qualify for UN Certified Emissions Reductions. This together with other efficiency measures contributed to a saving of some 18,000 cubic metres of fuel, or 11 % of the company's total fuel consumption, in 2010.

STATOIL:

Looking into the future, we believe that CO² will gradually become costly elsewhere in the world as well. That is why we calculate in a CO² price when we decide to go forward with new investments regardless of the current carbon regime at the location of the project. We believe this makes our portfolio more robust when climate policies tighten further down the road.

LINK MELLOM KLIMA OG FINANSIELLE RESULTATER

Kan det faktisk være slik at de selskaper som er best på å måle, håndtere og rapportere om sine klimagassutslipp også gir det beste finansielle resultatet?

Ifølge en fersk analyse fra Carbon Disclosure Project (CDP) er svaret ja. I det nordiske utvalget har de 26 selskapene i Carbon Disclosure Leadership Index gitt en 84 prosent høyere avkastning enn de øvrige 260 selskapene. Analysen gjelder en seksårsperiode fra januar 2005 til mai 2011. De globale resultatene er like tydelig. Her har de 52 selskapene med den beste klimarapporteringen gitt en nesten

gjennomsnittlig meravkastning på 40 prosent sammenlignet med de 500 største selskapene. Tidsperioden er den samme som i den nordiske analysen. Ser vi på siste tre års avkastning, er avkastningen hele 60 prosent høyere for de mest klimabevisste selskapene enn for de øvrige i det globale utvalget.

Analysene sier ikke noe om kausalitet og det er en lang rekke faktorer som spiller inn – både på avkastningen og hvor sofistikert klimarapportering selskapene har. Allikevel er funnene meget interessante og bør analyseres nærmere.

Det er ikke likegyldig hvordan avkastning skapes.

Vi bruker vår stemmerett

Generalforsamlingen er en viktig arena for dialog mellom selskapsledelsen og aksjonærene. Som eier i mange børsnoterte selskaper bruker KLP og KLP-fondene stemmeretten sin aktivt - både i Norge og i utlandet.

KLP og KLP-fondene etablerte egne retningslinjer for stemmegiving i 2010. Disse er publisert på vår hjemmeside og bygger på *Norsk anbefaling for eierstyring og selskapsledelse*.

Alle generalforsamlinger i norske selskaper behandles internt i KLP og vi stemmer selv, i hovedsak via fullmakt men også ved å delta på generalforsamlingen.

For våre utenlandske aksjer stemmer vi via fullmakt gjennom vår tjenesteleverandør Institutional Shareholder Services (ISS). Vi stemmer i tråd med internasjonal beste praksis innen eierstyring og selskapsledelse. Dette bidrar til at vi opptrer konsistent og i konsen-

sus med mange andre internasjonale investorer. Ved å bruke stemmeretten vår ivaretar vi våre interesser som aksjeeiere - ikke bare i forhold til tradisjonell eierstyring og finansielle temaer, men også selskapets påvirkning på samfunnet miljømessig og sosialt. Vi støtter resolusjoner som vurderes å bidra til en langsiktig verdiskaping for aksjonærer og andre interessenter.

Per i dag stemmer KLP og KLP-fondene i følgende 21 markeder: Australia, Canada, Danmark, Finland, Frankrike, Hongkong, Irland, Italia, Japan, Luxemburg, Nederland, New Zealand, Norge, Portugal, Singapore, Spania, Sveits, Sverige, Storbritannia, Tyskland og USA.

NORSK ANBEFALING FOR EIERSTYRING OG SELSKAPSELEDELSE

Den norske standarden for eierstyring og selskapsledelse bygger på et følg- eller forklaringsprinsipp. Standarden er forankret i aksje-, regnskaps-, børs- og verdipapirlovgivningen, men inneholder bestemmelser og veiledninger som dels utdyper og dels går lengre enn lovgivningen. Les anbefalingen i detalj på www.nues.no. Den omhandler følgende punkter:

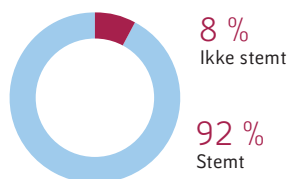
1. Redegjørelse for eierstyring og selskapsledelse
2. Virksomhet
3. Selskapskapital og utbytte
4. Likebehandling av aksjeeiere og transaksjoner med nærstående
5. Fri omsettelighet
6. Generalforsamlingen
7. Valgkomité
8. Bedriftsforsamling og styre, sammensetning og uavhengighet
9. Styrets arbeid
10. Risikostyring og intern kontroll
11. Godtgjørelse til styret
12. Godtgjørelse til ledende ansatte
13. Informasjon og kommunikasjon
14. Selskapsovertakelse
15. Revisor

Stemmegivning i Norge

	Pr. 30.09.2011	2010	2009	2008
Antall generalforsamlinger	110	127	123	29
Antall saker	1 232	1 027	1 004	274
Andel saker hvor KLP og KLP-fondene stemte mot styrets forslag	12 %	10 %	13 %	1 %
Andel saker hvor KLP og KLP-fondene stemte blankt	1 %	0,5 %	2 %	-

Resolusjoner

Temaer	Antall saker pr. 30.09.2011	Mot styrets forslag eller blankt	Antall saker 2010	Mot styrets forslag eller blankt
Rutinesaker	535	1 %	544	1 %
Styrerelaterte saker	383	11 %	216	8 %
Selskapskapital	159	18 %	137	22 %
Godtgjørelse	131	54 %	104	51 %
Anti-overtakelse	9	33 %	-	-
Fusjoner og omorganiseringer	8	0 %	19	22 %
Aksjonærforslag	7	86 %	7	29 %
Totalt	1 232	13 %	1 027	11 %

KLP og KLP-fondene har stemt på ca. 92 prosent av generalforsamlinger i norske børsnoterte selskaper der de har hatt stemmerett i perioden 1. januar til 30. september 2011.

➔ Sjekk hvilke selskapers generalforsamlinger KLP og KLP-fondene har stemt på. Se www.klp.no/samfunnsansvar. Les også hvilke saker vi har stemt mot og med hvilken begrunnelse.

Stemmegivning internasjonalt

	Pr. 30.09.2011	2010	2009	2008
Antall generalforsamlinger	1 448	1 533	1 803	1 792
Antall saker	18 921	17 164	19 851	19 748
Andel saker hvor KLP og KLP-fondene stemte blankt eller mot styrets forslag	9 %	9 %	10 %	9 %

Resolusjoner

Temaer	Antall saker pr. 30.09.2011	Mot styrets forslag eller avstå	Antall saker 2010	Mot styrets forslag eller avstå
Rutinesaker	3 003	4 %	2 802	4 %
Styrerelaterte saker	11 513	7 %	10 826	8 %
Selskapskapital	1 230	15 %	1 186	14 %
Godtgjørelse	2 140	13 %	1 154	21 %
Anti-overtakelse	246	22 %	235	20 %
Fusjoner og omorganiseringer	219	5 %	276	5 %
Totalt	18 351	7 %	16 504	9 %

Aksjonærforslag

Temaer	Antall saker pr. 30.09.2011	Mot styrets forslag eller avstå	Antall saker 2010	Mot styrets forslag eller avstå
Styrerelaterte saker	237	58 %	228	58 %
Godtgjørelse	64	84 %	137	85 %
Rutinesaker	57	46 %	87	60 %
Eierstyring og selskapsledelse	42	64 %	46	70 %
Helse og miljø	79	71 %	81	77 %
Generelle økonomiske saker	2	0 %	1	100 %
Menneskerettigheter	11	91 %	16	100 %
Anti-samfunnsansvar	6	0 %	10	30 %
Annet	72	81 %	54	89 %
Totalt	570	65 %	660	70 %

Dialog, observasjon og ekskludering

KLP er i dialog både med selskaper som er ekskluderte og med selskaper som er under observasjon. Målet er å være en pådriver for en ansvarlig og bærekraftig forretningsdrift.

KLPs erfaring er at kombinasjonen av dialog og ekskludering er effektiv for å oppnå forbedringer. Ekskludering vil alltid være en siste utvei, men legger tyngde bak kravene som stilles til selskapene i en dialog. Dialogen vil fortsette også etter et eventuelt uttrekk, med mål om å kunne investere i selskapet igjen i fremtiden.

KLP har også selskaper under observasjon. Disse selskapene vil vi forsøke å påvirke for å unngå eksklusjon og forhindre lignende situasjoner i fremtiden.

I alle prosesser, når det gjelder både ekskluderte selskaper og selskaper under observasjon, gjelder de fire kriteriene som mål for fremgang (se side 20).

Kilder og analyseprosess

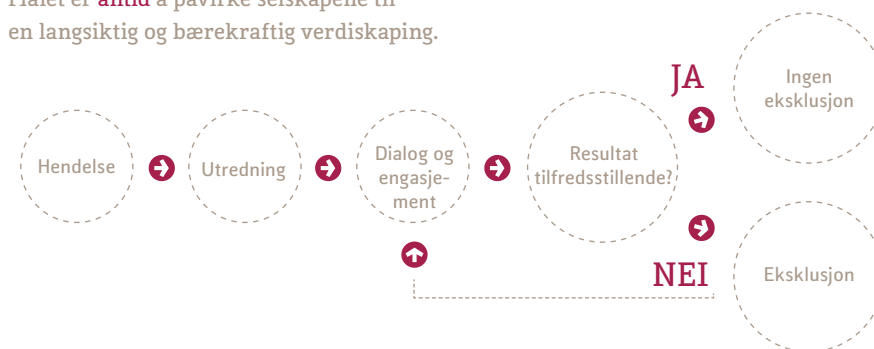
De nesten 2 000 selskapene i KLPs investeringsunivers overvåkes kontinuerlig. Analysene som utgjør grunnlaget for KLPs engasjement og uttrekk kommer i hovedsak fra GES Investment Services. Vi støtter oss også på analyser av Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland (SPU).

GES følger daglig 9 000 nyhetskilder. Dersom et selskap assosieres til kritikkverdige forhold, utredes så hendelsen og selskapet kontaktes. Dersom selskapet over tid ikke viser vilje til forbedring, vil KLP trekke seg ut av selskapet. Enhver beskyldning skal være bekreftet enten av selskapet selv eller av en troverdig offisiell kilde, for eksempel myndigheter eller FN-organer.

Selskapsdialog 1.1. - 15.11.2011

SELSKAP	STATUS	TEMA
Adecco	Dialog	Arbeidstakerrettigheter
Alstom	Ekskludert	Menneskerettigheter
Anadarko	Observasjon	Miljø og HMS
BP	Observasjon	Miljø og HMS
DNO International	Observasjon frem til mai 2011	Forretningsetikk
Eutelsat	Observasjon	Menneskerettigheter
Statoil	Dialog	Miljø og HMS
Toyota	Ekskludert	Arbeidstakerrettigheter
Vedanta	Ekskludert	Miljø
Veidekke	Dialog	Forretningsetikk
Yahoo	Ekskludert	Menneskerettigheter

Målet er **alltid** å påvirke selskapene til en langsiktig og bærekraftig verdiskaping.

Observasjon

Selskaper under observasjon er selskaper som KLP gjennom dialog ønsker å påvirke. Utelukkelse kan være en siste utvei hvis vi ikke ser tilstrekkelig progresjon i saken.

British Petroleum og Anadarko Petroleum

Utblåsing i Mexicogolfen resulterte i elleve døde og enorme oljeutslipp. Lekkasjen fortsatte i 87 dager før den ble stoppet. Det var BP som opererte riggen, men BP og Anadarko Petroleum er joint venture-partnere i prosjektet. Amerikanske myndigheter har opprettet flere kommisjoner som skal utrede ulykken. KLP følger saken og selskapenes tiltak for å redusere risikoen for lignende ulykker i fremtiden.

Eutelsat Communications

I juni 2008 opphørte Eutelsat kringkastingen av NTDTV, en regimeuavhengig kinesisk tv-kanal som tidligere ble kringkastet i Kina. Kritikere mener at årsaken er at selskapet ønsket å tilfredsstille kinesiske myndigheter for å komme inn på det kinesiske markedet. Europaparlamentet oppfordrer Eutelsat til å gjenoppta kringkastingen.

Exxon Mobil

Selskapet ble satt under observasjon i mai 2009 og denne statusen opprettholdes. KLP har siden etablert en god dialog med selskapet og denne vil fortsette. Årsaken er den vestlige gråhvalen som er en truet dyreart utenfor Shakalin Island der Exxon Mobils datterselskap driver olje- og gassutvinning.

Songa Offshore

Songa Offshore etablerte et nytt opsjonsprogram i 2009. Opsjonsprogrammet bryter med intensjonen i generalforsamlingsvedtaket. Videre er det ikke i tråd med Norsk anbefaling for eierstyring og selskapsledelse eller KLPs og KLP-fondenes retningslinjer for stemmegivning. KLP har derfor fulgt opp saken med møter og i brev form. Selskapet vil forbli under observasjon frem til et eventuelt nytt incentivprogram etableres.

- 1 Den rapporterte hendelsen har opphørt.
- 2 Selskapet har håndtert den rapporterte hendelsen og konsekvensene på en ansvarlig måte.
- 3 Selskapet har systemer og rutiner på plass for å forhindre at lignende skjer i fremtiden.
- 4 Punkt 1-3 er verifisert.

China Mengniu inkludert etter melkeskandale

I 2008 meldte kinesiske myndigheter at melkepulver for spedbarn som var produsert i landet hadde vært forgiftet med melamin. Involvert i denne skandalen var noen av Kinas største meierier, blant annet China Mengniu Dairy.

Forgiftningen ledet til at seks barn døde og cirka 294 000 ble syke av blant annet nyrestein og nyresvikt. Melamin er et kjemikalie som brukes til å lage plast og inneholder ikke næring. Underleverandører har blandet melk med vann for å øke mengden, og blandet inn melamin for å tilsynelatende øke proteinnivået.

For KLP og KLP-fondene har følgende fire krav for inkludering vært viktig for å tillate investeringer i selskapet:

1. Den rapporterte hendelsen har opphørt: Hendelsen ble slått stort opp i kinesisk og internasjonal presse – hvorledes kinesiske myndigheter satte i gang nødvendig etterforskning og tiltak. Selskapet har implementert et test- og overvåkingssystem for produktkvalitet og -sikkerhet. Systemet tester produktene for melamin og andre farlige stoffer.

2. Selskapet har håndtert den rapporterte hendelsen og konsekvensene på en ansvarlig måte: China Mengniu Dairy har demonstrert at de gjennomgår systemet for produktkontroll. I tillegg har ofrene og deres familier fått kompensasjon.

3. Selskapet har systemer og rutiner på plass for å forhindre at lignende skjer i fremtiden: China Mengniu Dairy har etablert en policy som krever testing av produkter og overvåking av leverandører for å sikre produktkvalitet.

4. Punkt 1-3 er verifisert: GES Investment Services har gjennom vurdering av systemer og dokumentasjon, samt dialog med selskapet og andre (blant annet kinesiske myndigheter) fått bekreftet at China Mengniu Dairy arbeider systematisk og målrettet for å sikre produktsikkerhet og -kvalitet.

Ekskluderte selskaper

Menneskerettigheter

■ AES	USA	kraftprodusent
■ AFI Group	Israel	eendom
■ Alstom	Frankrike	elektrisk utstyr
■ Danya Cebus	Israel	bygg og anlegg
■ Dongfeng Motor Group	Hongkong	bilprodusent
■ Elbit Systems	Israel	luftfart og forsvar
■ FMC Corp	USA	kjemikalier
■ Incitec Pivot	Australia	gjødsel og jordbrukskjemikalier
■ L-3 Communications	USA	luftfart og forsvar
■ Potash Corp Saskatchewan	Canada	gjødsel og jordbrukskjemikalier
■ Sterlite Industries*	India	metaller og gruvedrift
■ Vedanta Resources*	Storbritannia	metaller og gruvedrift
■ Wesfarmers	Australia	stormarked
■ Yahoo!	USA	Internett (programvare og tjenester)

Arbeidstakerrettigheter

■ Bridgestone	Japan	dekk og gummi
■ Toyota Motor	Japan	bilprodusent
■ Wal-Mart Stores	USA	stormarked

Miljø

■ Barrick Gold	Canada	metaller og gruvedrift
■ Chevron	USA	olje og gass
■ Duke Energy	USA	kraftselskap
■ Freeport McMoRan	USA	metaller og gruvedrift
■ Lingui Developments Berhad	Malaysia	papir- og skogprodukter
■ Madras Aluminium Company	India	metaller og gruvedrift
■ Norilsk Nickel	Russland	metaller og gruvedrift
■ Rio Tinto	Storbritannia	metaller og gruvedrift
■ Samling Global	Malaysia	skogsprodukter
■ Sterlite Industries*	India	metaller og gruvedrift
■ Vedanta Resources*	Storbritannia	metaller og gruvedrift

Korrupsjon

- Ingen ekskluderte selskaper

Våpenprodusenter

■ Alliant Techsystems	USA	luftfart og forsvar
■ Babcock & Wilcox Company	USA	luftfart og forsvar
■ BAE Systems	Storbritannia	luftfart og forsvar
■ Boeing	USA	luftfart og forsvar
■ EADS	Nederland	luftfart og forsvar
■ Finmeccanica	Italia	luftfart og forsvar
■ GenCorp	USA	luftfart og forsvar
■ General Dynamics	USA	luftfart og forsvar
■ Hanwha Corporation	Sør-Korea	kjemikalier
■ Honeywell	USA	luftfart og forsvar
■ Jacobs Engineering Group	USA	bygg og anlegg
■ Lockheed Martin	USA	luftfart og forsvar
■ Northrop Grumman	USA	luftfart og forsvar
■ Poongsan Corporation	Sør-Korea	metaller og gruvedrift
■ Poongsan Holdings Corporation	Sør-Korea	metaller og gruvedrift
■ Raytheon	USA	luftfart og forsvar
■ Safran	Frankrike	luftfart og forsvar
■ Serco Group	Storbritannia	miljø- og anleggstjenester
■ Singapore Technologies Engineering	Singapore	luftfart og forsvar
■ Textron	USA	industrielt konglomerat

Tobakksprodusenter

■ Adris Grupa Pref	Kroatia	tobakk
■ Alliance One International	USA	tobakk
■ Altria Group	USA	tobakk
■ British American Tobacco	Storbritannia	tobakk
■ Gudang Garam	Indonesia	tobakk
■ Imperial Tobacco	Storbritannia	tobakk
■ ITC Ltd	India	tobakk
■ Japan Tobacco	Japan	tobakk
■ KT&G Corp	Sør-Korea	tobakk
■ Lorillard	USA	tobakk
■ Philip Morris	USA	tobakk
■ Reynolds American	USA	tobakk
■ Shanghai Industrial Holdings	Hongkong	industrielt konglomerat
■ Souza Cruz SA	Brasil	tobakk
■ Swedish Match	Sverige	tobakk
■ Universal Corp VA	USA	tobakk
■ Vector Group	USA	tobakk

* Selskapet er ekskludert av flere grunner.

Målet er alltid
å påvirke
selskapene til
en langsiktig
og bærekraftig
verdiskaping.

4

krav for inkludering

- 1 Den rapporterte hendelsen har opphørt.
- 2 Selskapet har håndtert den rapporterte hendelsen og konsekvensene på en ansvarlig måte.
- 3 Selskapet har systemer og rutiner på plass for å forhindre at lignende skjer i fremtiden.
- 4 Punkt 1-3 er verifisert av tredjepart.

Menneskerettigheter

Menneskerettighetene er et av de viktigste internasjonale verdigrunnlagene. Som en del av KLPs verdigrunnlag, ansvarlig investeringsstrategi og gjennom vår deltakelse i FNs Global Compact, ønsker vi å støtte internasjonale menneskerettigheter og ikke medvirke til brudd på disse. En konsekvens er at 14 selskaper er utelukket fra våre investeringer.

Fremdrift: **AES**
Ekskludert siden: Desember 2008
Kilde: GES
Land: USA
Industri: Kraftselskap
Indeks: MSCI

1
2
3
4

AES driver den hydroelektriske dammen Chan 75 i Panama, som ifølge FN-rapporter assosieres til brudd på menneskerettighetene til urbefolkningen Ngöbe. Sommeren 2008 sendte FN to hastende appeller til staten Panama for å varsle om forflytting, tap av bosted, ødeleggelse av jordbruksmarker og utstrakt bruk av vold og arrestasjoner av medlemmer i urbefolkningsgruppen som motsatte seg prosjektplanene. Konstruksjonen av dammen fører til at lokalsamfunnet Charco la Pava oversvømmes og må flyttes, men innbyggerne har ifølge kritikken ikke blitt hørt.

Fremdrift: **AFI GROUP**
Ekskludert siden: Desember 2010
Kilde: SPU, GES
Land: Israel
Industri: Eiendom
Indeks: Inngår ikke i KLPs referanseindeks

1
2
3
4

AFI Group er involvert i byggingen av israelske bosettinger i okkuperte palestinske områder. I 2009 bygget datterselskapet Danya Cebus boliger i tre bosettinger i området. Ifølge internasjonal rett, spesielt fjerde Genève-konvensjonen om beskyttelse av sivile i krigstid, er de israelske bosettingene ulovlige. Flere resolusjoner i FNs sikkerhetsråd og en rådgivende uttalelse fra Folkerettsdomstolen i Haag har konkludert med at oppføringen av israelske bosettinger på okkupert palestinsk territorium er ulovlig etter denne konvensjonen.

Fremdrift: **ALSTOM**
Ekskludert siden: Desember 2007
Kilde: GES
Land: Frankrike
Industri: Elektrisk utstyr
Indeks: MSCI

1
2
3
4

En spesialutsending for FNs menneskerettighetsråd oppfordret i 2007 selskaper som er involvert i Merowe Damprosjektet i Sudan til å stoppe sine operasjoner på grunn av rapporter om menneskerettighetsbrudd i forbindelse med en stor tvangsflytting av mennesker; cirka 50 000 beregnes å være nødt til å flytte på grunn av dambyggingen. Blant de involverte selskapene var Alstom, som er hovedleverandøren av elektrisk utstyr til prosjektet. Ingen av selskapene har fulgt anbefalingen fra FNs spesialutsending.

Fremdrift: **DANYA CEBUS**
Ekskludert siden: Desember 2010
Kilde: SPU, GES
Land: Israel
Industri: Bygg og anlegg
Indeks: MSCI

1
2
3
4

Danya Cebus er involvert i byggingen av israelske bosettinger i okkuperte palestinske områder. I 2009 bygget selskapet boliger i tre bosettinger i området. Ifølge internasjonal rett, spesielt fjerde Genève-konvensjonen om beskyttelse av sivile i krigstid, er de israelske bosettingene ulovlige. Flere resolusjoner i FNs sikkerhetsråd og en rådgivende uttalelse fra Folkerettsdomstolen i Haag har konkludert med at oppføringen av israelske bosettinger på okkupert palestinsk territorium er ulovlig etter denne konvensjonen.

Fremdrift: **DONGFENG MOTOR GROUP**
Ekskludert siden: Juni 2009
Kilde: SPU
Land: Hongkong
Industri: Bilprodusent
Indeks: Inngår ikke i KLPs referanseindeks

1
2
3
4

Dongfeng Motor Group leverer militære kjøretøyer til burmesiske myndigheter. Utelukkelsen av Dongfeng er en konsekvens av retningslinjene til Statens pensjonsfond – Utland, som sier at investeringer i selskaper som selger våpen og militært materiell til stater som står oppført på listen over de lands statsobligasjoner fondet er avskåret fra å investere i, skal unngås. De nåværende sanksjonene fra både USA og EU forbyr all eksport og salg av våpen og militært materiell til Burma.

Fremdrift: **ELBIT SYSTEMS**
Ekskludert siden: Desember 2009
Kilde: GES, SPU
Land: Israel
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI

1
2
3
4

Elbit leverer et elektronisk overvåkningssystem som er en del av separasjonsbarrieren som israelske myndigheter har bygget mot Vestbredden. De deler av barrieren som ligger på de okkuperte palestinske områdene anses som ulovlig i henhold til internasjonal lov. Elbit er, med sine leveranser, med på å understøtte ulovlig virksomhet.

Fremdrift: **FMC CORPORATION**
Ekskludert siden: Juni 2010
Kilde: GES
Land: USA
Industri: Kjemikalier
Indeks: MSCI

1
2
3
4

FMC Corporation har bekreftet overfor GES at datterselskapet FMC Foret importerer fosfat fra Vest-Sahara. Den internasjonale domstolen (ICJ) har fastslått at Marokko ikke har noen rettslige krav til Vest-Sahara og følgelig ikke Vest-Saharas naturressurser. Utvinning av naturressurser fra okkuperte områder, Vest-Sahara spesielt, har også blitt erklært ulovlig av FNs visegeneralsekretær for juridiske saker i 2002.

Fremdrift: **INCITEC PIVOT**
Ekskludert siden: Juni 2009
Kilde: GES
Land: Australia
Industri: Gjødsel og jordbrukskjemikalier
Indeks: MSCI

1
2
3
4

Incitec Pivot importerer fosfatstein fra Vest-Sahara, som er okkupert av Marokko. Den internasjonale domstolen (ICJ) har fastslått at Marokko ikke har noen rettslige krav til Vest-Sahara og følgelig ikke til Vest-Saharas naturressurser. Utvinning av naturressurser fra okkuperte områder, Vest-Sahara spesielt, har også blitt erklært ulovlig av FNs visegeneralsekretær for juridiske saker i 2002.

Fremdrift: **L-3 COMMUNICATIONS**
Ekskludert siden: Desember 2005
Kilde: GES
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI

1
2
3
4

I den amerikanske arméens utredning om mishandling og tortur i Abu Ghraib-fengselet i Irak 2003-2004, fastslås det at ansatte i selskapet Titan har vært delaktige i eller tilstede ved mishandlinger. Ifølge rapporten har Titan ikke adressert problemstillingen på en effektiv måte og ikke gitt gode nok instruksjoner til sine ansatte. Titan ble senere oppkjøpt av L-3 Communications, som dermed tar over ansvaret. Selskapet leverer fortsatt tolkingstjenester til den amerikanske armé. Selskapet må derfor få mekanismer på plass for å unngå at menneskerettighetsbrudd skjer igjen, spesielt i land som Irak og Afghanistan.

Fremdrift: **POTASH CORP SASKATCHEWAN**
Ekskludert siden: Juni 2010
Kilde: GES
Land: Canada
Industri: Gjødsel og jordbruks-
kjemikalier
Indeks: MSCI

- 1
- 2
- 3
- 4

Potash Corp Saskatchewan har bekreftet overfor GES at et heleid datterselskap importerer fosfat fra Vest-Sahara. Den internasjonale domstolen (ICJ) har fastslått at Marokko ikke har noen rettslige krav til Vest-Sahara og følgelig ikke Vest-Saharas naturressurser. Utvinning av naturressurser fra okkuperte områder, Vest-Sahara spesielt, har også blitt erklært ulovlig av FNs visegeneralsekretær for juridiske saker i 2002.

Fremdrift: **STERLITE INDUSTRIES**
Ekskludert siden: Juni 2010
Kilde: GES, SPU
Land: India
Industri: Metaller og gruvedrift
Indeks: MSCI

- 1
- 2
- 3
- 4

Sterlite Industries er en betydende joint venture-partner i den aluminiumsfabrikk som bygges i Orissa i India hvor Vedanta Resources er kontrollerende eier. Se årsak for ekskludering under Vedanta.

Fremdrift: **VEDANTA RESOURCES**
Ekskludert siden: Desember 2008
Kilde: GES, SPU
Land: Storbritannia
Industri: Metaller og gruvedrift
Indeks: MSCI

- 1
- 2
- 3
- 4

Vedanta Resources er i ferd med å etablere aluminiumsproduksjon i Orissa i India. I denne prosessen har selskapet ifølge indiske myndigheter gjort seg skyldig i brudd på menneskerettigheter, bl.a. tvangsforflytting, vold og trusler mot befolkningen. Selskapet har brutt indiske miljølover, villedet myndigheter og forårsaket grov miljøskade, bl.a. utslipp av vann med høyt innhold av tungmetaller til elver og grunnvann. Etableringen av anlegget vil innebære hogging av flere kvadratkilometer skog i et av Indias mest artsrike områder med flere truede arter. Selskapet er også anklaget for ulovlige produksjonsutvidelser, uforvarlig håndtering av farlig avfall, overgrep mot stammefolk, elendige lønnsvilkår og farlige arbeidsforhold i gruvene og fabrikkene.

Fremdrift: **WESFARMERS**
Ekskludert siden: Desember 2007
Kilde: GES
Land: Australia
Industri: Stormarked
Indeks: MSCI

- 1
- 2
- 3
- 4

Wesfarmers er ekskludert på grunn av import av fosfatstein fra Vest-Sahara og dermed indirekte støtte til Marokkos okkupasjon av landet. Selskapet har bekreftet importen av fosfatstein. Den internasjonale domstolen (ICJ) fastslo i 1975 at Marokko ikke har noen rettslige krav på Vest-Sahara og følgelig ikke på Vest-Saharas naturressurser. Utvinning av naturressurser fra okkuperte områder, Vest-Sahara spesielt, ble erklært ulovlig av FNs visegeneralsekretær for juridiske saker i 2002.

Fremdrift: **YAHOO!**
Ekskludert siden: Desember 2005
Kilde: GES
Land: USA
Industri: Internett
(programvarer og tjenester)
Indeks: MSCI

- 1
- 2
- 3
- 4

Yahoo har gjort seg skyldig i brudd på ytringsfriheten, etter å ha overlevert kinesiske myndigheter informasjon som førte til ti års fengselsstraff for en kinesisk journalist. Journalisten hadde sendt informasjon om et hemmelig dekret der myndighetene skriver om hvordan man skulle hindre demonstrasjoner på tiårsdagen for massakren på Den himmelske freds plass til utenlandske internettsteder. Yahoo overleverte informasjon som knyttet e-posten til journalisters ip-adresse og fysiske lokalisering. Yahoo viser til at man må følge lokale myndigheter, til tross for at overføring av såkalte statshemmeligheter pr. Internett kan medføre dødsstraff i Kina.

Arbeidstakerrettigheter

Det er noen grunnleggende rettigheter enhver arbeidstaker har. I FN har minimumsstandarder for arbeidsvilkår som omhandler blant annet organisasjonsfrihet, forbud mot tvangsarbeid, barnarbeid og diskriminering blitt fastsatt. Disse standardene bør etterleves uansett hvor i verden arbeidstakeren er på jobb. Som en konsekvens er tre selskaper utelukket fra våre investeringer.

Fremdrift: **BRIDGESTONE**

1
2
3
4

Ekskludert siden: Desember 2006
Kilde: GES
Land: Japan
Industri: Dekk og gummi
Indeks: MSCI

Firestone, et datterselskap av Bridgestone, driver verdens største gummiplantasje i Liberia. Med 6 000 ansatte er selskapet den største private arbeidsgiveren i landet. Barnarbeid rapporteres å forekomme på plantasjonen, og barn fra ni års alder sies å være i arbeid for å gjøre det mulig for foreldrene sine å oppnå den daglige kvote som selskapet har fastsatt. FN rapporterer om bruken av barnarbeid på plantasjonen i en rapport fra 2006. Selskapet er også anmeldt av International Labor Rights Fund (ILRF) for samme forhold. Rettssaken pågår fortsatt. Bridgestone sier at en policy mot barnarbeid er på plass, den er dog ikke offisiell og blir ifølge arbeidere ikke håndhevet. Et viktig fremskritt er at en kollektivavtale ble signert på plantasjonen sommeren 2008 og oppdatert i 2010.

Fremdrift: **TOYOTA MOTOR**

1
2
3
4

Ekskludert siden: Desember 2005
Kilde: GES
Land: Japan
Industri: Bilprodusent
Indeks: MSCI

Fagforeningen hos Toyota på Filippinene hevder at selskapet forhindrer arbeiderne å organisere seg og forhandle om kollektivavtale. Den internasjonale arbeidstakerorganisasjonen ILO, oppgir flere punkter hvor Toyota bryter med internasjonal arbeidsrett. Selskapet har angivelig motarbeidet opprettelse av fagforeninger, sagt opp arbeidere uten lovlig grunn og truet arbeidere som planlegger å fagorganisere seg.

Fremdrift: **WAL-MART STORES**

1
2
3
4

Ekskludert siden: Juni 2003
Kilde: GES, SPU
Land: USA
Industri: Stormarked
Indeks: MSCI

En jevn strøm av rapporter i media og rettssaker vitner om systematisk dårlige arbeidsforhold i Wal-Mart. Selskapet kritiseres for gjentatte brudd på arbeidstakerrettigheter på flere områder. Kritikken gjelder barnarbeid, fabrikker som utnytter arbeidskraften, diskriminering av kvinner og motarbeidelse av fagforeninger. Høsten 2008 vant 67 500 tidligere og nåværende ansatte en rettssak hvor Wal-Mart ble dømt for systematisk å ha tilbakeholdt lønn til de ansatte. Dommen ble avgjort i den høyeste rettsinstansen i Massachusetts, og mer enn 30 lignende rettssaker mot Wal-Mart pågår i andre amerikanske delstater. I et gruppesøksmål av 1,6 millioner ansatte og tidligere ansatte, anklages selskapet for systematisk diskriminering av kvinner.

Miljø

Miljøet er et felles gode, men også et felles ansvar. Ved å utelukke selskaper som gjør seg skyldige i alvorlige miljøskader, ønsker KLP å gi et tydelig signal om at miljøet bør stå høyt på agendaen. Som en konsekvens er elleve selskaper utelukket fra våre investeringer.

Fremdrift: **BARRICK GOLD**

1
2
3
4

Ekskludert siden: Februar 2009
Kilde: GES, SPU
Land: Canada
Industri: Metaller og gruvedrift
Indeks: MSCI

Barrick Gold, verdens største gullprodusent, driver blant annet Porgera-gullgruven i Papua New Guinea. Selskapet bruker et naturlig elvesystem for transport og deponering av gruveavfall. Dette har både en fysisk og en kjemisk effekt som påvirker vannkvaliteten, mennesker og dyreliv. Spesielt utslipp av tungmetaller som kvikksølv vil være svært problematisk i lang tid fremover. Avfallet inneholder høye konsentrasjoner av blant annet arsen, kadmium, kobber, bly og sink. Miljøskadene som elvedeponering kan forårsake er velkjente, men selskapet har ikke gjennomført vesentlige tiltak for å forhindre eller redusere disse skadene.

Fremdrift: **CHEVRON**

1
2
3
4

Ekskludert siden: Juni 2004
Kilde: GES
Land: USA
Industri: Olje og gass
Indeks: MSCI

I 2004 startet en rettssak mot Chevron for avfallshåndteringen i regnskogen i Ecuador hvor ChevronTexaco, som selskapet da het, var operativt fra 1960-tallet til 1990-tallet. Selskapet anklages for i en årrekke å ha dumpet store mengder giftig, kreftfremkallende avfall, og dermed forurenset jord og vann for mange lokalsamfunn. Chevron bestrider funnene i flere av de undersøkelser som er gjort, men høsten 2008 bekrefter en uavhengig undersøkelse at 42 av 46 dumpingsplasser har høye nivåer av gift, og at mesteparten av disse ikke er omfattet av det opprensingsprogram Chevron er blitt enig med Ecuadors myndigheter om. Dermed gjelder rettssaken mot Chevron ikke bare miljøet, men også bedrageri.

Fremdrift: **DUKE ENERGY**

1
2
3
4

Ekskludert siden: Desember 2006
Kilde: GES
Land: USA
Industri: Kraftselskap
Indeks: MSCI

Duke Energy etterforskes av EPA (Environmental Protection Agency) for brudd på amerikanske Clean Air Act. Dette går tilbake til 1990-tallet da selskapet ønsket å forlenge levetiden på åtte av sine eldste kullkraftverk i USA med 20 år. Selskapet gjennomførte moderniseringsprosessen av kraftverkene fra 1940-tallet uten å installere utslippskontrollsystemer som kunne ha redusert forurensningen betydelig. De store utslippene har ifølge EPA betydelig innvirkning både på miljøet og folkehelsen.

Fremdrift: **FREEPORT MCMORAN**

1
2
3
4

Ekskludert siden: Juli 2006
Kilde: GES, SPU
Land: USA
Industri: Metaller og gruvedrift
Indeks: MSCI

Freeport McMoRan Copper & Gold driver verdens største gullgruve og nest største kobbergruve på Ny-Guinea i Indonesia. Selskapet deponerer gruveavfall i et naturlig elvesystem og det er påvist tungmetallavrenning fra selskapets deponier for gråberg og avdekningsmasser. Selskapet dumper så mye som 230 000 tonn per dag. Det foreligger et omfattende materiale som viser at selskapets virksomhet har forårsaket omfattende og varige miljøskader på økosystemene i og langs hele vassdraget og at selskapet i liten grad har gjennomført tiltak for å forhindre eller redusere disse skadene.

Fremdrift: **LINGUI DEVELOPMENTS BERHAD**
Ekskludert siden: Juni 2011
Kilde: SPU
Land: Malaysia
Industri: Papir- og skogprodukter
Indeks: Inngår ikke i KLPs referanseindeks

Lingui Developments Berhad er et skogselskap som blant annet produserer tømmer og treprodukter. Undersøkelser til Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland dokumenterte det som synes å være omfattende og gjentatte brudd på konsesjonsvilkår, forskrifter og andre reguleringer i samtlige av selskapets konsesjonsområder som ble undersøkt. Enkelte av overtredelsene var svært alvorlige brudd, slik som hogst utenfor konsesjonsområdet, hogst i et verneverdig område som av myndighetene var tatt ut av konsesjonen for å inkluderes i en eksisterende nasjonalpark, og gjennomføring av andre gangs hogster uten at miljøkonsekvenser var vurdert.

Fremdrift: **MADRAS ALUMINIUM COMPANY**
Ekskludert siden: Desember 2007
Kilde: SPU
Land: India
Industri: Metaller og gruvedrift
Indeks: Inngår ikke i KLPs referanseindeks

Utelukket av Statens pensjonsfond – Utland som en del av tilrådingen om å utelukke Vedanta. Malco er et børsnotert datterselskap. Selskapet genererer betydelige mengder forurensning og farlig avfall. Anklagene har vært særlig rettet mot deponeringen av rødsлам som er avfall fra raffineringen av bauxitt. Det er imidlertid også rapportert om at gruvedriften, smelteverket og kraftverket medfører betydelige miljøkonsekvenser og helsebelastninger for befolkningen i området.

Fremdrift: **NORILSK NICKEL**
Ekskludert siden: Desember 2009
Kilde: GES, SPU
Land: Russland
Industri: Metaller og gruvedrift
Indeks: MSCI

Norilsk Nickels Polardivisjon i Sibir har i mange år sluppet ut store mengder svoveldioksid, nikkel og tungmetaller. Utslippene har ført til at vegetasjonen opptil 20 mil fra anleggene er død eller har betydelige skader. Luftforurensningen har også ført til betydelige helseproblemer i lokalbefolkningen. Luftveislidelser og ulike kreftformer er langt vanligere her enn i andre områder i Russland. Miljødeleggelsene er omfattende, varige og til dels uopprettelige. Selv om selskapet i de senere år har gjennomført tiltak som har redusert utslippene av metaller, er nivåene fremdeles høye og svoveldioksidutslippene er tilnærmet uforandret. Etter rådets oppfatning synes selskapet ikke å overholde nasjonale miljøkrav, og det synes heller ikke å ha planer om å rydde opp i forurenset grunn.

Fremdrift: **RIO TINTO**
Ekskludert siden: September 2008
Kilde: GES, SPU
Land: Storbritannia
Industri: Metaller og gruvedrift
Indeks: MSCI

Sammen med Freeport McMoRan driver Rio Tinto verdens største gullgruve og verdens nest største kobbergruve på Ny-Guinea i Indonesia. Grasberggruven slipper svært store mengder avgangsmasser direkte ut i et naturlig elvesystem, ca. 230 000 tonn pr. dag. Utslippene vil komme til å øke framover i takt med at gruven utvides. Det er dessuten stor fare for at tungmetallavrenning fra selskapets deponier for gråberg og avdekningsmasser medfører vedvarende forurensning av grunn og vassdrag. Gruven antas drivverdig fram til 2041, noe som må antas å påføre omgivelsene alvorlige miljøskader fordi ingenting tyder på at selskapet vil endre praksis i framtiden.

Fremdrift: **SAMLING GLOBAL**
Ekskludert siden: Desember 2010
Kilde: SPU
Land: Malaysia
Industri: Skogsprodukter
Indeks: Inngår ikke i KLPs referanseindeks

Det malaysiske skogselskapet Samling Global tilrådes utelukket fra Statens pensjonsfond utland på grunn av ulovlig hogst og alvorlig miljøskade. Etikkrådet har undersøkt selskapets virksomhet i Sarawak (Malaysia) og Guyana.

Fremdrift: **STERLITE INDUSTRIES**
Ekskludert siden: Juni 2010
Kilde: GES, SPU
Land: India
Industri: Metaller og gruvedrift
Indeks: MSCI

Sterlite Industries er en betydelig joint venture-partner i den aluminiumsfabrikk som bygges i Orissa i India hvor Vedanta Resources er kontrollerende eier. Se årsak for ekskludering under Vedanta.

Fremdrift: **VEDANTA RESOURCES**
Ekskludert siden: Desember 2007
Kilde: GES, SPU
Land: Storbritannia
Industri: Metaller og gruvedrift
Indeks: MSCI

Vedanta Resources er i ferd med å etablere aluminiumsproduksjon i Orissa i India. I denne prosessen har selskapet ifølge indiske myndigheter overtrådt indiske miljølover, villedet myndigheter og forårsaket grov miljøskade. Etableringen av anlegget vil innebære hogging av flere kvadratkilometer skog i et av Indias mest artsrike områder med flere truede arter. Selskapet er videre anklaget for ulovlige produksjonsutvidelser, uforsvarlig håndtering av farlig avfall, overgrep mot stammefolk, dårlige lønnsvilkår og farlige arbeidsforhold i gruvene og fabrikkene.

Korrupsjon

Korrupsjon er et av verdens største økonomiske problem som forhindrer økonomisk og bærekraftig utvikling i mange land. Som ansvarlig investor og eier støtter KLP den internasjonale kampen mot korrupsjon gjennom å ekskludere selskap som assosieres til grov eller systematisk korrupsjon.

Ingen selskaper er ekskludert på grunn av korrupsjon pr. 1. desember 2011.

Produksjon og salg av våpen

Noen våpen rammer hardere – og flere sivile – enn andre. Dette vil ikke KLP medvirke til. Vi utelukker derfor selskaper som produserer eller selger våpen som bryter med grunnleggende humanitære prinsipper og som ved normal anvendelse vil medføre en betydelig risiko for å ramme sivile. Som en konsekvens er 20 selskaper utelukket fra våre investeringer.

ALLIANT TECHSYSTEMS

Ekskludert siden: Desember 2005
Kilde: GES, SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: Inngår ikke i KLPs referanseindeks

Alliant Techsystems har vært involvert i flere våpenprosjekter, både som leverandør av spesialkomponenter og som hovedprodusent av hele klasebomber. Selskapet har ikke lenger klasevåpenkomponenter i produksjon, men følger USAs policy på området og vil produsere hvis det er etterspørsel. Alliant Techsystems er også involvert i produksjon og vedlikehold av kjernevåpen (USAs atomforsvarssystem).

BABCOCK & WILCOX COMPANY

Ekskludert siden: Desember 2011
Kilde: GES
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: Inngår ikke i KLPs referanseindeks

Babcock & Wilcox Company er involvert i utvikling og drift av sentrale elementer og tjenester tilknyttet kjernevåpen. Selskapet driver to atomvåpenanlegg på vegne av den amerikanske regjeringen.

BAE SYSTEMS

Ekskludert siden: Januar 2006
Kilde: GES, SPU
Land: Storbritannia
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI

BAE Systems, Finmeccanica og EADS inngår i joint venture-selskapet MBDA. MBDA har i følge Jane's Air Launched Weapons kontrakt på å utvikle og produsere missilet ASMP-A for det franske flyvåpenet. ASMP-A beskrives som "nuclear warhead air-to-surface missile".

BOEING

Ekskludert siden: Januar 2006
Kilde: GES, SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI

Boeing leverer ifølge opplysninger på egen hjemmeside ulike former for vedlikehold og oppgraderinger av Minuteman III ICBM. ICBM utgjør hovedelementet i USAs landbaserte, strategiske kjernevåpen.

EADS

Ekskludert siden: Desember 2005
Kilde: GES, SPU
Land: Nederland
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI

European Aeronautics Defence and Space Company (EADS) bekrefter at de inngår i joint venture-selskapet TDA. Ifølge EADS produserer TDA blant annet bombekastergranaten PR Cargo, som selskapet beskriver slik: "This is a sub-munition projectile for 120 mm rifled mortars. Equipped with dual-effect submunitions, it engages dismounted troops and light armored vehicles". Ifølge Jane's Information Groups database Infantry Weapons inneholder PR Cargo 16 sprenglegemer og kan klassifiseres som klasebombe. Videre inngår EADS også i joint venture-selskapet MBDA sammen med BAE Systems og Finmeccanica. MBDA har ifølge Jane's Air Launched Weapons kontrakt på å utvikle og produsere missilet ASMP-A for det franske flyvåpenet. ASMP-A beskrives som "nuclear warhead air-to-surface missile". Se også omtale av BAE og Finmeccanica.

FINMECCANICA

Ekskludert siden: Januar 2006
Kilde: GES, SPU
Land: Italia
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI

BAE Systems, Finmeccanica og EADS inngår i joint venture-selskapet MBDA. MBDA har ifølge Jane's Air Launched Weapons kontrakt på å utvikle og produsere missilet ASMP-A for det franske flyvåpenet. ASMP-A beskrives som "nuclear warhead air-to-surface missile".

GENCORP

Ekskludert siden: Januar 2008
Kilde: GES, SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: Inngår ikke i KLPs referanseindeks

GenCorp produserer komponenter til klasebomber. Selskapet markedsfører stridshoder for våpensystemene GMLRS, MLRS og ATACMS på sin hjemmeside. Alle tre oppfyller definisjonen for klasevåpen i konvensjonen mot klasebomber. GenCorp er også assosiert med produksjon av kjernevåpen. GenCorps heleide datterselskap Aerojet produserer drivmiddel for missiler som ikke har annen funksjon enn å avfyre atomstridshoder.

GENERAL DYNAMICS

Ekskludert siden: Desember 2005
Kilde: GES, SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI

General Dynamics er involvert i kjernevåpenproduksjon og i USAs atomforsvarssystem. Selskapet har i tillegg produsert klasevåpen, men oppgir høsten 2010 at man ikke lenger markedsfører eller produserer denne typen våpen. Selskapet vil ikke garantere at man ikke vil produsere klasevåpen i fremtiden.

HANWHA CORPORATION

Ekskludert siden: Januar 2008
Kilde: GES, SPU
Land: Sør-Korea
Industri: Kjemikalier
Indeks: MSCI

Hanwha Corporation har bekreftet overfor Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland (SPU) at de produserer luft- og bakkeleverte klasevåpen. De markedsfører også disse på sin hjemmeside.

HONEYWELL INTERNATIONAL

Ekskludert siden: Januar 2006
Kilde: GES, SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI

Selskapet har gjennom datterselskapet Honeywell Technology Solutions Inc. ansvaret for reparasjon, utvikling, kalibrering, drift og vedlikehold av måleinstrumenter samt registrering av data ved simulering av kjernevåpendetonasjoner ved White Sands Missile Range i New Mexico.

JACOBS ENGINEERING GROUP

Ekskludert siden: Juni 2010
Kilde: GES
Land: USA
Industri: Bygg og anlegg
Indeks: MSCI

Jacobs Engineering Group assosieres til utvikling av sentrale elementer og tjenester tilknyttet kjernevåpen. Selskapets joint-venture, Atomic Weapons Establishment (AWE), er involvert i produksjon og vedlikehold av stridshoder for missilsystemet Trident II som er en del av det britiske atomforsvarssystemet.

LOCKHEED MARTIN

Ekskludert siden: Desember 2005
Kilde: GES, SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI

Selskapet er involvert i utvikling av sentrale elementer og tjenester tilknyttet kjernevåpen. Selskapets joint-venture Atomic Weapons Establishment (AWE) er involvert i produksjon og vedlikehold av stridshoder for missilsystemet Trident II som er en del av det britiske atomforsvarssystemet.

NORTHROP GRUMMAN

Ekskludert siden: Januar 2006
Kilde: GES, SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI

Selskapet er ifølge egen pressemelding kontraktør for vedlikehold og opp-gradering av US Air Force's Minuteman III ICBM. ICBM utgjør hovedelementet i USAs landbaserte, strategiske kjernevåpen.

POONGSAN CORPORATION

Ekskludert siden: Januar 2007
Kilde: GES, SPU
Land: Sør-Korea
Industri: Metaller og gruvedrift
Indeks: Inngår ikke i KLPs referanseindeks

Poongsan Corporation produserer ulike typer ammunisjon til militær bruk, herunder klasevåpen. På sin hjemmeside beskriver selskapet tre varianter av denne våpentypen.

POONGSAN HOLDINGS CORPORATION

Ekskludert siden: Januar 2007
Kilde: GES, SPU
Land: Sør-Korea
Industri: Metaller og gruvedrift
Indeks: Inngår ikke i KLPs referanseindeks

Poongsan Holdings eier 32 prosent av Poongsan. Se begrunnelse for ekskludering av Poongsan.

RAYTHEON

Ekskludert siden: Desember 2005
Kilde: GES, SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI

Raytheon assosieres til utvikling av sentrale elementer og tjenester tilknyttet kjernevåpen. Selskapet er involvert i missilsystemet Trident II som er en del av det amerikanske atomforsvarssystemet. Selskapet produserer også ifølge sin egen hjemmeside JSOW (joint stand off weapon) og klaseammunisjon til disse. Dette er å anse som klasevåpen. Opplysningen er bekreftet av Jane's Information Group.

SAFRAN

Ekskludert siden: Januar 2006
Kilde: GES, SPU
Land: Frankrike
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI

Safran er morselskap for selskapene Snecma og Sagem, som i følge Jane's Missiles and Rockets produserer et nytt missilsystem (M51) for strategiske kjernevåpen for den franske marinen.

SERCO GROUP

Ekskludert siden: Januar 2008
Kilde: GES, SPU
Land: Storbritannia
Industri: Miljø- og anleggstjenester
Indeks: MSCI

Serco Group har bekreftet til Norges Bank at de produserer våpen som kan karakteriseres som kjernevåpen. I et joint venture med Atomic Weapons Establishment vedlikeholder de Storbritannias kjernevåpen.

SINGAPORE TECHNOLOGIES ENGINEERING

Ekskludert siden: Desember 2001

Kilde: GES, SPU
Land: Singapore
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI

Selskapet har bekreftet at det produserer landminer – dog ikke for eksport men for Singapores forsvar. Singapore har ikke undertegnet konvensjonen om forbud mot produksjon av landminer.

TEXTRON

Ekskludert siden: Desember 2008

Kilde: GES, SPU
Land: USA
Industri: Industrielt konglomerat
Indeks: MSCI

Textron utvikler, produserer og markedsfører klasebomber og komponenter til klasebomber som er forbudt av den internasjonale konvensjonen mot klasebomber. Selskapet har bekreftet produksjonen overfor GES. Selskapet sier at det å fornye designen på våpentypen kunne være en mulighet for å etterleve konvensjonen, men at selskapet ikke er «overbevist om at dette er den beste løsningen for å eliminere den uakseptable risikoen for sivile».

Nøytraliserer avkastningsavviket

Vi balanserer porteføljene slik at effekten av eksklusjonene blir minst mulig og jobber systematisk for å påvirke utelukkede selskaper, slik at vi kan investere i dem igjen.

Så langt i år gir KLPs referanseindeks KLP World en avkastning som er 0,49 prosent lavere enn Morgan Stanleys globale aksjeindeks MSCI World. I 2009 ga KLP World en meravkastning på et helt prosentpoeng, og i fjor på 0,19.

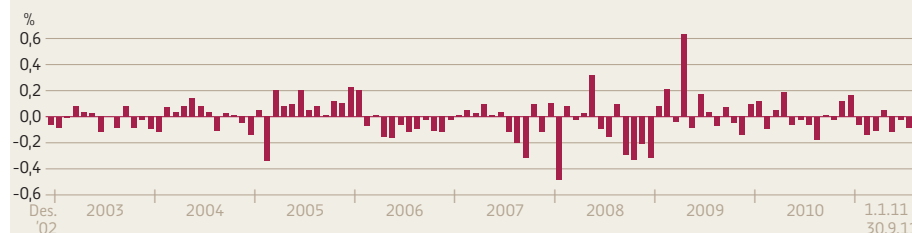
KLP World er en referanseindeks skreddersydd av MSCI, hvor selskaper som er ekskludert er tatt ut. For å opprettholde samme vektning som MSCI World blir selskaper innenfor industrigrupper der det er tatt ut selskaper vektet opp, slik at industrigruppenes vekt blir tilsvarende MSCI World. Denne metoden med industrigruppenøytraliserer benyttes fordi forskjellen i avkastning mellom de to indeksene forventes å bli mindre.

Det er viktig å presisere at dette kun er en analyse på den potensielle påvirkningen på KLPs totale investeringer. Når vi utelukker et selskap utelukkes dette fra alle relevante porteføljer innenfor alle aktuelle aktivaklasser, hvorav ekskluderte verdipapir blir erstattet. Dette innebærer at den reelle avkastningspåvirkningen er svært vanskelig å måle. Det kan også forekomme avvik mellom påvirkningen innenfor ulike regioner.

Størst betydning for påvirkningen, i så vel positiv som negativ retning, har selskapets størrelse (indeksvekt) og utvikling innenfor et gitt tidsrom. Vi ønsker også å presisere at denne historikken er for kort til å trekke entydige konklusjoner om avkastningen.

Månedlig relativt avkastningsavvik mellom KLP World og MSCI World

Grafen viser variasjonen mellom en portefølje av globale aksjer med og uten ekskluderinger (desember 2002 – september 2011).

Årlig relativt avkastningsavvik mellom KLP World og MSCI World

2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	pr. 30.09.2011
-0,31 %	0,09 %	0,84 %	-0,69 %	-0,29 %	-0,82 %	1,00 %	0,19 %	-0,49 %

Utgiver: KLP
Foto: Morten Brun
Desember 2011

Dronning Eufemias gate 10
Postboks 400 Sentrum
0103 Oslo
Telefon 22 03 35 00
Telefaks 22 03 36 00
www.klp.no